

MEHMED MUSİB EFENDİ VE TUHFE-İ ŞÂHİDÎ ŞERHİ TÜRÜNDEKİ “TUHFETÜ’L- İRFÂN” ADLI ESERİ

Emrah Gündüz

Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı,
emrhgndz@hotmail.com • <https://orcid.org/0000-0002-7851-3784>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

26/05/2021

Accepted / Kabul Tarihi

24/08/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.943192>

MEHMED MUSİB EFENDİ VE TUHFE-İ ŞÂHİDÎ ŞERHİ TÜRÜNDEKİ “TUHFETÜ’L-İRFÂN” ADLI ESERİ

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı tarihiyle alakalı Osmanlı Türkçesi ile yazılmış el yazması eserler, dünyanın neredeyse tüm yazma eser kütüphanelerine yayılmış hâldedir. Geçmişimize ayna olan bu el yazması eserlerin hâlâ birçoğu tespit edilemediği için haklarında yeterli inceleme yapılamamaktadır. Tarafımızca tespit edilen Farsça-Türkçe manzum sözlük şerhi türündeki Tuhfetü’l-İrfân bu eserlerden biridir. Eser, 18. yüzyıl dîvân şairi Kıbrıslı Mehmed Musib Efendi tarafından yazılmıştır ve Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin daha iyi anlaşılabilmesi için yazılmış Tuhfe-i Şâhidî’nin ilk 14 beytinin şerhini içermektedir. Şerhte, beyitlerin vezin ve taktî’leri gösterilip, kelimelerin Türkçe, Arapça ve Farsça şekilleri ve anlamları verilmiştir. Başka bir nüshasına rastlanılmayan el yazması eserin, müellif hattı olduğu düşünülmektedir.

Mehmed Musib Efendi (ö. 1754-55) ve Tuhfetü’l-İrfân adlı eseri hakkında yapılan araştırma ve taramalarda herhangi bir bilimsel çalışmanın yapılmadığı ve bu eserin isminin, Tuhfe-i Şâhidî üzerine yapılmış çalışmalarda zikredilmediği fark edilmiştir. Bu çalışmada bir dîvân şairi olan Musib Efendi ile onun el yazması Tuhfetü’l-İrfân adlı eserinin metinden verilerle transkribe edilerek tanıtılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Musib Efendi, Tuhfetü’l-İrfân, Tuhfe-i Şâhidî, Şerh, El Yazma.

MEHMED MUSIB EFENDI AND HIS WORK TITLED “TUHFAT-AL IRFAN” IN THE TYPE OF AN COMMENTARY OF SHAHIDI’S PRESENT

ABSTRACT

Manuscripts written in Ottoman Turkish related to the history of classical Turkish literature are spread to almost all manuscript libraries globally. Many of these manuscripts, which mirror our past, are still not identified and cannot be examined adequately. Tuhfat-al Irfan, a Persian-Turkish verse lexicon scholium determined by us, is one of these manuscripts. The work was written by the 18th-century diwan poet Cypriot Mehmed Musib Efendi and contains the scholium of the first 14 couplets of Tuhfe-i Shahidi which was written for a better understanding of Mawlana’s Mathnawi. In the scholium, the verses and tactics of couplets are shown, and the Turkish, Arabic and Persian forms and meanings of the words are given. The manuscript, which has not been found in another copy, is thought to be the author’s line.

It was noticed that no scientific study was conducted in the researches and surveys about Mehmed Musib Efendi (d. 1754-55) and his work named Tuhfat-al Irfan, as well, this work was not mentioned in studies on Tuhfe-i Shahidi. With this study, it is aimed to introduce Musib Efendi, who is a diwan poet, and his manuscript Tuhfat-al Irfan by transcribed data from the text.

Keywords: Musib Efendi, Tuhfat-al Irfan, Tuhfe-i Shahidi, Scholium, Manuscript.

GİRİŞ

İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk, Arap ve Fars halklarının coğrafi olarak ortak yaşam alanları artmış ve din birlikteliği dil ve kültür birlikteliğine kapı aralamıştır. Mâverâünnehir, Horasan, İran ve Anadolu bölgelerinde yaşayanlar iki ve üç dilli yaşam sürmüştür ve dolayısıyla bu bölgelerdeki diller arası etkileşim de üst düzeyde olmuştur. XI. ve XIII. yüzyıllar arası Selçuklular kanalıyla Anadolu'ya taşınan ve bir süre yazışma dili olarak kullanılan Farsça¹ ile ilim dili olarak kullanılan Arapça², halk dilinin Türkçe olduğu Türkmen ve Oğuz boyları arasında revaçtaydı. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Arapçanın önemini kaybetmesiyle edebî bir dil olarak gelişen Farsça³, Anadolu Selçuklularının saray çevresinde yaygın biçimde kullanılmış ve Mevlânâ gibi Farsça bilen Türk kökenli kalem erbabının eserlerini bu dilde yazmalarına zemin oluşturmuştur.

Klasik Türk edebiyatını besleyen önemli bir kaynak olan Mevlevilikte⁴, Mevlânâ tesiriyle Farsça kutsi bir değer görmüştür.⁵ Bu tarikat kültüründe yetişen dîvân şairlerinin bilhassa *Mesnevî*'yi anlama çabaları Farsçaya yönelmelerinde etkili olmuştur. Farsçanın zamanla unutulmasıyla kalem ehlinin bu dilde yazılmış önemli eserleri kavramasını güçleşmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde saray çevresindeki şairlerin sıklıkla kullandığı Farsçanın, Osmanlı ile güçlenen Türkçe karşısında zayıflaması ve zamanla unutulmaya başlanması bu dile özgü sözlüklerin⁶ yazılmasına vesile olmuştur.

Türk sözlük biliminin başlangıcı Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lügâti't-Türk* adlı eserine dayanır. İlk olarak Arapçanın konuşulduğu Mısır ve Suriye bölgesinde Hakaniye ve Kıpçak Türkçesinin; Farsçanın konuşulduğu İran ve Hindistan bölgelerinde ise Çağatay Türkçesinin öğrenilmesi ve öğretilmesi amacıyla Türkçe terimlerin açıklandığı sözlükler yazılmıştır. XIV. yüzyıldan sonra Anadolu'da yazılmış sözlüklerde ise bu defa Arapça ve Farsçanın öğrenilmesi amacıyla Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe ve Arapça-Farsça şeklinde sözlükler hazırlanmıştır.⁷

XV. yüzyıldan sonra Farsça-Türkçe⁸ şeklinde hazırlanan ve ezberleme kolaylığı ve hafızada kalıcılığı sebebiyle manzum şekilde yazılan sözlüklerin ilk örneklerinde amaç, Farsça kelimelerin Türkçe anlamlarını öğretmek iken,⁹ daha sonra yazılanların amacı çocukların ve sonraki nesillerin Mevlânâ'nın eserlerini daha iyi anlamalarını sağlamak olmuştur. Türkçe ve Farsçaya vâkıf ediplerce hazırlanan bu manzum sözlükler, Osmanlıda Farsça öğrenmek isteyenlerin ilk başvuru kaynakları olup¹⁰; “hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay olan eserler olarak nitelendirilmiştir.”¹¹

1 - Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010), 30.

2 - “İslamiyet'in kabulü sonrası İran ve Türkistan'da resmî, ilmî ve edebî faaliyetler bütünüyle Arapça olarak gerçekleştirilmekteydi. Bu arada mevcut Farsça ve Türkçe ise, Arapçadaki dinî kaynak ve bilgileri ifade edebilecek olgunlukta değildi.” Adnan Karaismailoğlu, “Tarih Boyunca Türkler ve Farsça; Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, (2013), 6-15.

3 - A. Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1960), 6-7.

4 - “Mevlânâ'nın şairliği sebebiyle, şiirin 'sünnet-i seniyye-i Mevleviyye' olarak kabul edilmesi ve bu tarikattaki *Mesnevî* okuma ve okutma geleneği, Mevlevileri şiirden anlamaya hatta şair olmaya yöneltmiştir. Bu sebeple, Mevlevihaneler klasik edebiyatı besleyen en önemli kaynaklardan biri hâline gelmiştir.” Osman Horata, “Mevlânâ ve Dîvân Şairleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı I*, (1999), 43-56.

5 - Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2018), 408.

6 - “Bir dilde hazırlanan sözlükler, genellikle söz konusu dilin ilişki içinde bulunduğu, kelime alışverişi yaptığı ve en çok anlama ihtiyacı duyduğu dille veya dillerle ilgilidir.” Hatice Şahin, *Şeyh İmâm el-Bardahî Câmî 'ü'l-Fürs I (İnceleme-Metin)*, (Harvard Üniversitesi, Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2006), XV.

7 - Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, 41.

8 - Kaynaklarda geçen ilk Farsça-Türkçe manzum sözlük örneği Hüsam b. Hasan (Hüseyin) Konevî'nin 1399-1400 yıllarında telif ettiği *Tuhfe-i Hüsam* adlı eseridir.

9 - Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, 49.

10 - Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 53.

11 - Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, 53.

Edebiyat tarihimizde yazılmış bazı manzum sözlüklerde asıl amaç, sıbyân diye tabir edilen çocuklara ezber yoluyla yabancı kelime ezberletmek, o dilin gramer kaidelerini öğretmek ve nazmın dile cazip gelmesinden dolayı aruz veznini ve taktî'yi öğretmektir. Şiire meyilli olanların kabiliyetlerini geliştiren bu manzum sözlükler, aynı zaman yeni dîvân şairlerinin yetişmesine de imkân sağlamaktaydı.¹² 10 ile 20 yaş grubu arasında olanlara okutulan bu manzum sözlüklerden önemli yazar ve şairler istifade etmişlerdir.¹³ Bu şairlerden Şâhidî, 10 yaşında iken kaybettiği babası Hudâyî Dede'nin kendisine manzum sözlük olan *Tuhfe-i Hüsamî*'yi okuttuğunu söylerken; Esrâr Dede ise tezkiresinde¹⁴, Şeyh Gâlib'in 'küçükken babası tarafından Şâhidî'nin eserleriyle eğitildiğini ve başka Farsça ve nazım eğitimi almadığını' aktarır. Bu bağlamda, ilk olarak XV. yüzyılda yazılmaya başlanan Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin, sonraki yüzyıllarda güçlü dîvân şairleri yetiştiren Osmanlının edebî kültürüne katkı sunduğu söylenebilir. Bu çalışmada öncelikle, edebiyat tarihimizde manzum sözlük türleri içerisinde önemli bir yeri olan *Tuhfe-i Şâhidî*'nin genel bir tanıtımı yapılmış ve bu eser üzerine yazılmış şerh çalışmalarına değinilmiştir. İnceleme kısmında ise; adı herhangi bir kaynaktan zikredilmeyen manzum sözlük şerhi türündeki *Tuhfetü'l-İrfân* adlı eserin nüsha tavsifi yapılmış ve müellifi hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu çalışma nüsha tavsifi, müellif-edebî kişilik, transkripsiyonlu inceleme-metin ve ekler kısımlarını içermektedir.

1. TUHFE-İ ŞÂHİDÎ ŞERHLERİ

Zamanla Farsçanın unutulur hâle gelmesi, *Mesnevî-i Ma'nevî* gibi bilinen, sevilen ve tanınan eserlerin nesilden nesile anlaşılmasını güçleştirmiş ve bu durum dîvân şairlerini bu eserler üzerine tercüme, şerh ve haşiye yazmaya sevk etmiştir. Bu sevk, önce *Tuhfe-i Şâhidî* gibi manzum sözlüklerin, sonrasında manzum sözlük şerhlerinin yazılmasına vesile olmuştur. Manzum sözlükler zamanla ihtiyaca cevap veremeyince daha iyi anlaşılması için manzum sözlük şerhleri yazılmaya başlanmıştır.¹⁵ Bu bağlamda edebiyat tarihimizde oluşturulmuş *Tuhfe-i Şâhidî* şerhleri, edebiyatımızın zengin nesir ve şerh kültürüne ev sahipliği yapan nadide eserlerin başında gelmektedir.

“Türk edebiyatında Arapça ve Farsça dillerini tanıtmaya yönelik, manzum yahut mensur olmak üzere birçok klasik lügat yazılmıştır. Bu lügatlerin edebî değeri bir yana, onları şerh etmeye yönelik metinlerin hazırlanması kendilerini daha da önemli bir mecraya taşımıştır.”¹⁶

Daha iyi anlaşılması adına yaklaşık 60 şerh çalışmasıyla hakkında en çok şerh yapılan ve kendinden sonra yazılmış manzum sözlüklere yön veren lügatlerin başında Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin 1514 yılında yazdığı *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eseri gelmektedir. Eser, Mevlânâ'nın anlaşılabilmesi ve *Mesnevî*'nin kavranabilmesi amacıyla kaleme alınmıştır.¹⁷ *Mesnevî*'deki 'garip' kelimelerin izahının yapıldığı manzum Farsça-Türkçe sözlük türündeki bu eser, “tertiple ve kelime kadrosundaki zenginlik sebebiyle, daha sonradan yazılmış pek çok manzum sözlüğe örnek olmuştur.”¹⁸

Tuhfe-i Şâhidî üzerine yapılmış şerh metinleri, “manzum sözlüklerdeki kelimeleri açıklamanın yanında okuyana aruz veznini, basit gramer kurallarını ve vezinlerin taktî'lerini öğretmeyi amaç edinmişlerdir.”¹⁹ Edebiyat tarihimizde *Tuhfe-i Şâhidî*'ye yazılmış en önemli şerhler şunlardır: Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî*; Abdülkâdir b. Ömer-i Bağdâdî, *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî*; Abdurrahmân b. Abdullâh-ı Kuddûsî, *Tuhfetü'l-Mülûk*; Nâdîde Ahmed Hâfız, *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî*; Pîrî Paşa-zâde Mehmed Cemâlî, *Tuhfe-i Mir*.²⁰

12 - Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 5.

13 - Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, 53.

14 - Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, (Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), 374.

15 - Ahmet Tanyıldız, *Mes'ûd Lutfî Efendi Tuhfe-i Lutfî (Türkçe-Farsça Manzum Sözlük)*, (İstanbul: Akademik Yayınları, 2013), 17.

16 - Ozan Yılmaz, “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9 (2007), 286.

17 - İmamoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, 31.

18 - Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, *Turkish Studies*, 2/4, (2007), 516.

19 - Zehra Gümüş, “Pîrî Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî el-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mir”, *Turkish Studies*, 2/3, (2007), 299.

20 - Serap Soyçekiç, “Nâdîde Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî'si”, *Turkish Studies*, 4/4, (2009), 908.

XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Türkçe olarak şerh edilmeye başlanan *Tuhfe-i Şâhidî*’nin, XVII. yüzyılda da şerhleri yazılmaya devam etmiş; ancak XVIII. yüzyılda bu sözlüğe yazılan şerhlerin sayısı belirgin bir şekilde artmıştır.²¹ Klasik Türk edebiyatında bu asırda yazılmış manzum sözlük şerhlerinden biri de Kıbrıslı Mehmed Musîb Efendi’nin (ö. 1754-55) *Tuhfetü’l-İrfân* adlı eseridir. *Tuhfe-i Şâhidî*’nin ilk 14 beytinin şerhini içeren eserin, herhangi bir istinsah kaydı olmayıp; müellif tarafından 1720-21’den sonraki bir tarihte kaleme alındığı belirtilmiştir. Eserde şerhi yapılan beyitlerin tef’ilesine göre taktî’leri incelenmiş; kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça ıstılahları ve anlamları verilmiştir.

Tarafımızca yapılan tespit çalışmasında Musîb ve *Tuhfetü’l-İrfân* adlı eseri hakkında herhangi bir incelemenin olmadığı ve *Tuhfe-i Şâhidî* üzerine yapılmış şerh çalışmalarında bahsinin geçmediği fark edilmiştir. Bu çalışmada, bir dîvân şairi olan Musîb’in yurtdışında bulunan *Tuhfetü’l-İrfân* adlı el yazması eserinin, metinden verilerle tanıtılması hedeflenmiştir.

1.2. NÜSHA TAVSIFI

Musîb’in *Tuhfetü’l-İrfân* adlı el yazması eseri, New York Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi David Eugene Smith Koleksiyonu Ms. Or. 385 numarada tespit edilmiştir.

Yazma 119 varak (237+5 yk.) olup; 218x160 (160x85) mm. ve 222x162 mm. ebadında, en fazla 21 satırlı ve mukavva üzerine ortası şemseli koyu kahverengi deri ile ciltlenmiş, kapağı eksik hâdedir. Yazma rakabeli olup serlevhasız, miklepsiz ve cetvelsizdir. Koyu krem renkli aharlı kâğıt ve harekesiz nesih yazı stiline kullandığı yazmada siyah ve kırmızı kalem kullanıldığı görülmüştür. Müellif tarafından âyet, hadis ve beyit iktibaslarında üzerinden çekilerek aralıksız kırmızı çizgilerle ifadenin iktibas edildiğine vurgu yapılmıştır.

Yazma iki eserden oluşmaktadır. Yazı stiline aynı olduğu her iki eser de bilinmeyen sebeplerle yarım kalmış mahiyettedir. İlk bölümde Musîb’in *Tuhfetü’l-İrfân* (1b-42a);

Başı: Bismi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm
Ey nümâ-sâz-ı bâğ-ı heft-evreng
Feyz-bağş-ı nuğûş-ı reng-â-reng
Eyledüm kıl i’ânetüñ rehber
Nağamât-ı senâya çün âheng

Sonu: *Gülşen-i Tevhîd* koyup zemînini bir hoşça tarh itmiş andan mâ’adâ beyne’n-nâs mağbûl ve ta’lîm-i eţfâle ‘arûz-ı gayr-ı medhûl olan lûgat dağı bunuñ te’lifidür hağğ budur ki mu’teber eserdür kavâ’id-i ‘arûziyye min-vechin ol lûgatde mu’eddâ ve mu’teberdür.

İkinci bölümde ise (42b-119a) Kuddûsî Abdurrahmân b. Abdullâh’ın *Tuhfetü’l-Mülûk* adlı *Tuhfe-i Şâhidî* şerhinin ilk 262 beyitlik kısmının şerhi yer almaktadır²²;

Başı: Bismi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm
Be-nâm-ı Hâlîk u Hayy u tüvânâ
Kadîm ü Kâdir ü Bînâ vü Dânâ

nâm ad ma’nâsına nâmuñ Hâlîk’a izâfeti lâmiyyedür ma’lûm ola ki ‘Arabîde muzâfu’n-ileyhüñ âhiri meksûr olur...

Sonu: ...merdân-ı cem’ merddür er adam lisân-ı ‘Arabîdeki raculun ma’nâsınadır hadd-i bulûğa varmayınca merd dinmezler ve mecâzen seçî’ ve bahâdir manâsına gelür deşîshehu bu mağalde murâd merdân-ı Hudâ vü ehlu’l-lâh dimekdür.

21 - Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 1025.

22 - Bu eser hakkında Şeyma Nur Zararsız tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır. Çalışmaya bu nüsha dâhil edilmemiştir. Şeyma Nur Zararsız, *Tuhfetü’l-Mülûk (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi) (İnceleme-Tenkitleli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

Eserin sonunda ne zaman yazıldığı veya kime takdim edildiği hakkında herhangi bir kayıt bulunmazken; daha önce de değinildiği gibi giriş kısmında Musîb'in verdiği bilgilerle 1720-21'den sonraki bir tarihte kaleme alındığı ifade edilmektedir. Şairin vefatının 1754-55'de olduğu düşünülürse bu el yazması eserin, 1720-21 ile 1754-55 tarihleri arasında bir tarihte kaleme alındığı varsayılabilir.

2. MEHMED MUSÎB EFENDİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Osmanlı İmparatorluğu için XVIII. yüzyıl siyasî, idarî ve iktisadî hayatta gerilemenin bariz şekilde hissedildiği ve Lale Devri'nin yaşandığı yüzyıldır. Siyasî ve idarî çöküntüye rağmen bilim, kültür ve edebiyatta yenileşme temayüllerinin görüldüğü bu yüzyıl, klasik Türk edebiyatının şiir ve şair bakımından en geniş ve zengin dönemi kabul edilmektedir.²³ Bu dönem şiir anlayışında bir önceki yüzyılda başlayıp devam eden sebk-i Hindî akımı kurallarının sınırları aşılmış ve yeni manaların yüklendiği kelimeler, orijinal mazmunlar ve soyut-sembolik ifadeler ile yeni bir sanat anlayışı ön plana çıkmıştır.²⁴ Bununla birlikte dilde sadeleşme ve mahallîleşme cereyanı Nedîm öncülüğünde daha popüler hâle gelmeye başlamıştır. Nedîm, Koca Râgıp Paşa, Sümbül-zâde Vehbî ve Şeyh Gâlib gibi büyük dîvân şairleri bu yüzyılda yetişmiştir. İncelemede tanıtılan Mehmed Musîb Efendi bu yüzyılın ilk yarısında yaşayan şairlerdendir ve tezkireler aracılığıyla hakkında elde edilen bilgiler kısıtlıdır:

Kıbrıs yarımadasının Lefkoşe şehrinde doğmuş; eğitimini burada görmüştür. Rumeli'de Musîb Mehmed Efendi adıyla meşhurdur. Şairler arasında ilmi ve yetkinliğiyle şöhret bulmuştur. Benzeri görülmemiş benzetmeler ve anlamlar üretebilen kendine özgü bir şairdir. 1168/1754-55, bugün Yunanistan sınırları içerisindeki, İstefe'den gelirken Karaferye'de vefat etmiştir:

“... Bin yüz altmış sekiz senesi hilâlinde Karaferye kazâsında kûşe-gîr-i hâne-i müsâferet iken rihlet ve kazâ-i âhir-cinâna azîmet itmişdür ...” (Râmiz, AZ: 269)

Silâhdâr-zâde Tezkiresi'nde ölüm tarihi 1178 olarak verilmiştir, ancak genel görüşe göre bu tarih yanlıştır. Mesleği kadılıktır. Şiirlerinde Musîb (isabetli, yanılmayan) mahlasını kullanmıştır. Safiye Sultan ile Pir Mustafa Paşa'nın yaptırdığı çeşmelere *Târîh-i Çeşme-i Safiyye Sultân Der-Kasr-ı Kaliçeciler* başlıklı tarihimuşhurdur.²⁵

Adının geçtiği tezkirelerde Musîb'in *Tuhfetü'l-İrfân* da dâhil herhangi bir eserinden söz edilmemektedir. Hakeza, şairler arasında belli bir şöhrete ulaşmış Musîb'in çok fazla şiiri de tespit edilememiştir. Bu nedenle şairin edebî kişiliği, kendi el yazısı olduğu düşünülen *Tuhfetü'l-İrfân* adlı eserinin sebep-i te'lîf²⁶ bölümündeki şiirleri ve ifadeleriyle tespit edilmiştir. Bu doğrultuda şair, adının Narhî-zâde sanıyla meşhur âciz ve sermayesi az Mehmed Musîb olduğunu ifade etmektedir (... *Bu 'abd-i kemîne-i kalîlü'l-bizâ'a Mehmed Musîb eş-Şehîr be-Narhî-zâde...* yz. 2b).

Musîb'in, tertip edilmiş bir Dîvân'ının olup olmadığı bilinmemekle birlikte, tezkire ve mecmualar aracılığıyla çok az şiiri günümüze ulaşmıştır.²⁷ Musîb'in, Mevlevî ve *Mesnevî* şârihi olan Şâhidî'ye şerh yazması

23 - A. Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006), 424-425.

24 - Selami Ece, *Hüsnüne Aşk Olsun*, (Erzurum: Eser Yayınları, 2017), 29.

25 - Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/1124; Hüseyin Râmiz, *Âdâb-ı Zurâfâ*, haz. Sadık Erdem, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994), 268-269; Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, haz. Furkan Öztürk, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 234-235. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58902.tezkire-i-silahdar-zadepdf.pdf?0> (Erişim: 20.05.2021); Mehmet Yaşın, *Diller ve Kültürler Arası Bir Edebiyat İncelemesi: Kıbrıs Şiir Antolojisi*, (İstanbul: Adam Yayınları, 2005), 519.

26 - “Yazma eserlerde bu bölüm nitelik ve üslup açısından klasikleşmiş bir yapı arz etmekle birlikte hem müellif künyesinin tespiti hem de müellife ve döneme has edebî görüş ve poetikanın tespiti açısından oldukça önemlidir.” Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, (Erzurum: Eser Basım Yayınları, 2015), 223.

27 - Musîb'in tezkirelerde sunulan birkaç beytinin yanı sıra mecmualardan tespit edilmiş ve dönemin sadrazamı İbrahim Paşa'ya (ö. 1730) sunulmuş, *Kaside-i Musîb der-Vasf-ı Pâk Hazret-i Düstûr-ı Mükerrer Sadâret-penâh İbrâhîm Paşa* ve *Kaside-i Musîb* başlıklı iki adet kasidesi vardır. Metin Hakverdioğlu, *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Dâmât İbrâhîm Paşa'ya Sunulan Kasideler* (İnceleme-Metin), (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007).

onun mutasavvıf yönünü; kelimelerin Arapça ve Farsça ıstılahlarını verebilir yetkinlikte olması ise Arapça ve Farsçaya vukûfiyetini dikkatlere sunmaktadır.

Döneminin ses getiren girift mazmunlu ince hayalli sebk-i Hindî yerine klasik ve geleneğe bağlı bir üslubu benimseyen Musîb, âşıkane tarzda şiirler söylemiştir:

mef ‘û lü fâ ‘i lâ tü me fâ ‘i lü fâ ‘i lün

Yağma Muşibi âteşe döndürme rûyuñu

Vakt-i vişâlde o da bir ‘âdet olmasun²⁸

Musîb’in *Tuhfetü'l-İrfân* adlı eserinin mukaddimesi hayatı hakkında çokça bilgi sunmaktadır. Özellikle *li-münşi’ihî* başlıklı şiir parçaları, Musîb’i konu edinen tezkire ve kaynak eserlerde geçmemektedir. Mukaddimede yer alan aşağıdaki beyitler şairin hayatından sahneler sunmaktadır. Attığı tavla zarlarının 6 kapısını da kapattığını ve bu yüzden çok defa derde maruz kaldığını söyleyen Musîb, hokkabaz olan feleğin onu vatanından ayırdığını ve genç yaşında gurbet ateşiyle yanıp; Hz. İbrahim (a.s.) gibi ateşe atıldığını ifade etmektedir:

fe ‘i lâ tün fe ‘i lâ tün fe ‘i lâ tün fe ‘i lün

Mühre der şeş-der-i nakş-ı gam idüp çok kerre

Felek-i şa ‘bedebâz itdi vañandan beni zâr

Nâr-ı tağrîbe şabâvetde bırağdı âñir

Mencenik-i sitem-i cevr ile İbrâhîm-vâr (yz: 2b)

XVIII. yüzyılda kadılık veya naiplik vazifesini yürüten kişilerin kendi memleketlerinde görev yapmaları yasaklanmıştı.²⁹ Musîb bu yasaktan dolayı Kıbrıs’tan ayrılmış; memleketine çok özlem duymuştur. Eserindeki şiir parçalarında Kıbrıs’a olan sevgi ve özlemini gözlemlemek mümkündür.

Osmanlının muhtelif bölgelerinde naiplik (kadı vekilliği) yapan Musîb bir müddet Tuzla’da görev yapmıştır. Daha önce İstanbul’da yaşayan şairin, 1133/1720-21 tarihinde deniz yoluyla Tuzla’ya orada bir müddet görevde bulunduktan sonra da “Böylesi tuzlu, çorak (Tuzla) yerde zevkin, eğlencenin ne tadı ne tuzu var” diyerek, güzellikte cennet bahçesine benzettiği memleketi Kıbrıs/Lefkoşe’ye -ki orada yaşayanların her biri zarafet ve incelikte Nedîm; ilmî ve aklı olgunlukta Fehîm ve Nazîm gibidir- göç ettiğini anlıyoruz:

... li-eclin niyâbe sene sülüs ve sülüseyñ ve mi’e ve elf hilâlinde vañan-ı aşliyyem olan mañmiyye-i İstanbul’dan rû-be-râh-ı ‘azîmet ve lücce-i mevc-endâz-ı kazâdan keştî-i tağdîr ile cezîre-i müteñhayyizin ki Kıbrıs’dan ‘ibâretdür bâdbân-güşâ-yı hicret ve mülhâkât-ı cezîreden Tuzla limanına lenger-endâz-ı selâmet ve bir müddet Tuzla kazâsında niyâbet idüp, Mışra ‘ Böyle şûre yerde ârâmıñ ne dadı tuzu var mışdâkınca kürsî-i memleket olan medîne-i Lefkoşe letâfetde nişâne-i bâğ-ı na’îm ve ahâlîsiniñ ekseri zarâfetde nümûdâr-ı tab’-ı Nedîm ve kemâl-i ‘aql u dânişde her biri bir Fehîm ü Nazîm olduğunñ nâme-i ser-bahr-i şöhreti bâl-i kebûter-i âsâr-ı tab’-ı Selîm ile resîde-i güş-ı şamîm olduğda kebg-i nâzende-hırâm-ı tabî’at rübûde-i pençe-i şîr-gîr-i ârzû-yı ülfet olup der-ñâl ol cânibe a ‘inne-cünbân-ı ‘azîmet olundu. (yz.: 2b)

Naiplik göreviyle memleketler dolaşan şairin bu durumdan pek memnun olmadığını ve nihayetinde işsiz ve bekâr hâlde Kıbrıs’a döndüğünü anlıyoruz. Bu beyitlerde şairin mahallîleşme akımından etkilendiği görülür:

Çok zamân geşt ü güzâr itdürüp ammâ şimdi

Kürsî-i memleket-i Kıbrıs’a atdı bî-kâr (yz: 3a)

Musîb’in 1720-21 tarihlerinden sonraki bir tarihte evlendiği ve bu evlilik sebebiyle de gönül işlerinden azade olan başının artık bağlandığını anlıyoruz. Daha önceleri görevi sebebiyle dolaşan şair, aile ve eş sebebiyle artık yurduna yerleşmiştir:

28 - Diğer beyitleri için bkz. Silâhdâr-zâde, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, 235.

29 - Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumuna*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 217.

*Rişte-i kâkül-i hecr ile dil-âzâdeyim
Oldı der-ğalka-i zencîr-i te’ehhül nâ-çâr*

*Hemçü dîvâne olup silsile-cünbân-ı ‘ıyâl
Bağladım habl-i tavaştunla seri âhir kâr (yz: 3a)*

3. TUHFETÜ’L-İRFÂN’IN TE’LİF SEBEBİ VE MUHTEVASINA DAİR

*Tuhfe-i Şâhidî-i bî-misâlün
Eyledüm çünkü şerhine niyyet (yz: 4a)*

“Neredeyse her yazma eser koleksiyonunda bir nüshası görülebilen *Tuhfe-i Şâhidî*, genel olarak Osmanlı telif geleneğinin kanonik metinleri arasında yer almaya elverişli geniş bir dolaşıma sahiptir. Birçok yazmasının kelimelere yönelik filolojik ve semantik açıklamalar ile aruza dair izahlarla yoğun olarak notlandırıldığı bu eserin bariz bir şekilde görülebilen bir etkisi de farklı telif türlerine kaynaklık etmesidir.”³⁰

Tuhfetü’l-İrfân, *Tuhfe-i Şâhidî*’nin ilk 14 beytindeki kelimelerin filolojik açıklamasıyla aruzun bahir, tef’ile ve taktî’lerinin izahını içeren manzum sözlük şerhidir. Şârih, Kıbrıslı Mehmed Musîb Efendi tarafınan 1720-21 tarihlerinden sonra kaleme alınmış olup, tezkirelerde ve kaynak eserlerde bahsi geçmeyen bir eserdir. Musîb, bu eserini yazarken ince ve saklı anlamları kavramakta mahir şârihlerce yazılmış önemli eserlerden faydalandığını belirtir. Bu eserlerin üzerinde araştırmalar yapmış, izlerini takip etmiştir. Onların yardımlarıyla kendi eserini kaleme almıştır ve bu sebeple de adını *Tuhfetü’l-İrfân* koymuştur:

... ruşat-yâb-ı müâla ‘a olunan kütüb-i lügât u resâ’il ü şürûhdan naql ve kesret-i tetebbu’ ile fehm-i nikâtında hâzık ve hall u ‘akd ile zabt u taşhîhinde fâ’ik olanların dahı i ‘ânetleriyle şürû’-ı tesvîd ü tasfîr olunup *Tuhfetü’l-İrfân* tesmiye kılındı erbâb-ı dâniş ü kemâlden mutazarrı ‘dur ki nikât-ı sehvi-i hatâsın zübâle-i kalem-tirâş-ı gûşe-ebrû-yı ‘afv ile hakk-i igmâz buyuralar va’llâhu’l-mu’înü’l-müste’ân. (yz: 3b-4a)³¹

Tuhfetü’l-İrfân, kısa bir hamdele ve salvele bölümüyle başlar, sebab-i te’lif bölümüyle devam eder. Eser yedi tahtı (büyük ayı yıldız kümesi) yani göğü, nuruyla rengârenk süsleyen yaratıcıdan yardım istenen bir dua ile başlar:

*fe ‘i lâ tün me fâ ‘i lün fe ‘i lün
Ey nümâ-sâz-ı bâğ-ı heft-evreng
Feyz-bahş-ı nukûş-ı reng-â-reng
Eyledüm kıl i ‘ânetün rehber
Nağamât-ı senâya çün âheng (yz: 1b)*

Müellif/şârih yukarıdaki hamdele bölümünden sonra mahlasını da söyleyeceği salvele bölümüne geçer. Allah’ın sevgilisi ve yaratılmışların en güzel incisi olan Hz. Peygamberin (s.a.) övüldüğü bu bölümde Musîb, yazdığı kıtayı ona hediye eder ve ondan ahiret gününde şefaât diler:

*me fâ ‘i lün me fâ ‘i lün me fâ ‘i lün me fâ ‘i lün
Eyâ şâhen-şeh-i taht-ı sevâd-ı a ‘zam-ı levlâk*

30 - Sadık Yazar, “Tuhfe-i Şâhidî’nin Osmanlı Telif Geleneğindeki Etkisine Farklı Bir Örnek: Hatîb’in Hibetü’l-Vehhâb’i”, *Kültür Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2, (2020), 97-131.

31 - Günümüz Türkçesiyle: ...inceleme adına izin alınmış sözlük, risale ve şerh kitapları üzerine etraflıca araştırmalar ile ince anlamları kavramada, çözmeye ve kararlaştırmada maharetli kalem erbabının da yardımları sayesinde tarafımca *Tuhfetü’l-İrfân* adıyla bir müsvedde eser ortaya konuldu. İlim ve kemal ehlinin kaleminden çıkan ve istemeden yapılan ufak hatalarımı affetmelerini ve göz yummalarını rica ederim. Yardım dileyenlerin yardımcısı Allâh’ır.

Toğuz pây ile maşnû‘ nerdübânuñdur bu nüñ eflâk

Şefâ‘at iltimâsıyla varup dergâh-ı lutfuñda

Musîbüñ elde dest-âvîzi oldı bu dürûd-ı pâk (yz: 1b)

deste-i nâz-ı bûy-ı nefha-nisâr dürûd-ı nâ-mahdûd-ı cenâb-ı mañbûb nâzenîn-i Rabb-i Vedûd olan gevher-i şeb-tâb-ı ‘ikdü’l-le‘âl-i gerden-i kevneyn ve dürr-i gâltân-ı şadef-i lücce-i nuru’s-sakaleyn Habîb-i Hudâ Resûl-i Kibriyâ a’nî Muhammedü’l-Muştafâ ‘aleyhi ekmelü’t-tehâyâ hazretleriniñ ... (yz: 2a)³²

Mukaddimenin ilerleyen bölümlerinde Musîb, eserini neden/nasil yazdığını ve eserini yazmadan önce hangi kaynaklardan beslendiğini arz-ı hâl ederek aktarır:

“... bir zamân vâdî-i hayretde tevsen-süvâr-ı yerâ‘a-i ‘irfân olup geşt ü güzâr ve ol esnâda beyne‘l-ahâlî ma‘ârif-i cüz‘iyye ile bir miqdâr şöhret-şi‘âr ve bu nâ-şâyeste-i bezm-i ‘irfâna haddimden ziyâde i‘tibâr olup sullem-i şad-pâye-i zamân-ı ‘ömrden hatve-i taklîb-i eyyâm ile sî pâyesi kaç‘ olunca yekke-tâz-ı meydân-ı ma‘ârif olanlaruñ ekseriyle kemâl-i mertebe kesb-i ‘alâka-i rûhâniyye sebebiyle germ-â-germ-i şöhet ve âmîziş-i germ-i ülfetden nâşî şebâne-rûz-ı muşâ‘are-i ebyât-ı pâkîze-edâ ve müzâkere-i Fârisî ve şi‘r ü inşâ‘ nemek-i şöhet-i dil-ârâ olup gâh lezzet-i ebyât-ı müşkilât-ı ‘Urfî vü Sâ‘ib ü Şevket meclis-i neşât-ı leb-rîz-i ‘irfâna nakl olmağla her biriniñ ‘ukde-i pîçîde-i mezâyâsın nâhun-ı keyfiyyet-i şahbâ-yı hâll ü akd-i im‘ân ile ‘alâ kadri‘l-inkân hâll ü beyân ve gâh yekke-süvâr-ı meydân-ı kemâl olan Şâhidî merhûmuñ tuhfe-i i‘câz-nümâsında munderiç elfâz-ı belâgat-nümûn u feşâhat-meşhûnı taşhîh (3b) ve buhûr-ı evzân u kavâ‘id-i ‘arûz u müstakât u mürekkebâtı kavânîn-i lügât üzre ta‘yîn ü tavzîh ve h‘ahiş-ger-i lügât-i Derî ve eltâf-ı mezâyâ-yı ebyât-ı Fârisî olanlara ta‘lîm ü terşîh³³ olunurdu binâberîn tuhfe-i mezbûreniñ sebâk u

siyâk-ı mersûm üzere müheyyâ şerh olunmasın bu fakîrden ‘umûmen niyâz ve ...

...bi‘z-zarûre ‘alâ kadri‘t-tâk zîr-i tutuk lafzında pinhân olan rûy-i ‘arûs-ı nikât-ı hafâyâsın dest-i niyâz-ı ibrâm-ı tâm ile keşf ü ‘ayân ve berâ-yı hâtır-ı yârân bu mertebe taṭvîl-i kelâm ile şerhine dâmen-i der-miyân olundu... (yz: 3a-3b)³⁴

Musîb, sebep-i te‘lif kısmını aşağıdaki şiirle sonlandırır. *Tuhfe-i Şâhidî*’nin şerhine niyet ettiğini ve bu konuda Allah’a niyazda bulunup; bu zor işin üstesinden gelebilmeyi talep eder:

Li-Münşi‘ihî

fe ‘i lâ tün me fâ ‘i lün fe ‘i lün

32 - Günümüz Türkçesiyle: ...sayısız selam ve duanın üzerine olduğu, sevilmeye layık, güzel kokular saçan Allâh’ın narin sevgilisi; her iki âlemin inci gerdanlığındaki geceyi aydınlatan mücevher; ins ve cin deryasındaki yuvarlak ve en güzel inci olan Allâh’ın sevgilisi en yüce peygamber yani Muhammed Mustafa (en güzel dualar onun üzerine olsun) hazretlerinin...

33 - : Kelime açıklama, açma, meydana çıkarma anlamında “teşrîh” olmalıdır.

34 - Günümüz Türkçesiyle: ...eskiden -henüz emekli olmadan önce- ilim vadisinde serkeş at sürücüsü gibi kendi hâlimde yazar-çizer; etrafımdaki maharetli kalem erbabını seyredirdim. O zamanlarda halk tarafından pek fazla bilgim olmamasına rağmen biraz şöhretli biliniyor ve bana uygun olmayan ilim meclislerinde haddim olandan fazla şekilde saygı gösterilirdi. Hayatın yüz basamaklı zaman merdiveninde adımlarım tersine döndükten sonra otuzuncu basamağa (alt kademelere) düştüm. Büyük din adamlarına duyduğum ilgi, ilim meydanındaki yiğitlerin (yazarların) birçoğuyla sığağı sığağına yapılacak olan sohbetlerimize vesile oldu. Yakın dostluk kurduğum bu kişilerle yaptığımız sohbetlerde gece-gündüz, akıcı ve kusursuz edâ ile yazılmış beyitler üzerine yaptığımız şiirleşmeler ve Farsça şiir ve inşâ müzakereleri gönüllerimize bir neşe bir tat vermekteydi. Bu sohbetlerde bazen ‘Urfî, Sâ‘ib ve Şevket’in irfân dolu, zor ve leziz beyitleri okunarak meclisimiz şenlenir; her birinin karmaşık düğümlü meziyetlerini (şiirlerini) şarap sarhoşluğuyla (içermişçesine) dikkatle anlamaya ve elimizden geldiği kadarıyla açıklamaya çalışırdık. Bazen de mükemmellik meydanında tek başına savaşıyor merhum Şâhidî’nin mucize gösteren hediyesinde (Tuhfe-i Şâhidî) saklı belâgat örneği ve fesahat dolu sözlerini tashih (tenkitli neşir) etmeye çalışırdık. Lügât kanunları doğrultusunda türemiş ve birleşik kelimelerin anlamlarının verildiği ve aruzun vezinleri ve kurallarının anlatıldığı Farsça sözlük türündeki bu eser, Farsçaya ilgi duyanları eğitime ve eğitime hazırlama amacıyla okullarda talim ettirilirdi. Bununla birlikte adı geçen eserin (Tuhfe-i Şâhidî) resmedilen ders ve ifade şekli üzerine hazırlanıp şerh olunması ben fakirden genellikle istenmiş ve ...

...sözü uzatmadan bu konuda ısrarla eser yazmamı isteyenlerin ve dostlarımla hatırları sebebiyle gücümün yettiğince mana gelininin yüz perdesinin altındaki sözlerde gizli olan ince manaların açıklanmasını kendime zorunlu bir vazife bilip, (Tuhfe-i Şâhidî’nin) şerhine hazır olundum. (yz: 3a-3b).

Tuhfe-i Şâhidî-i bî-misâlûñ
Eyledüm çünkü şerhine niyyet

Kaşd-ı tekmîl ile şürû' itdüm
Gelüben tab 'a başka bir hâlet

Âteş-i şerm ile beni yâ Rabb
Kılma tâb-âver-i teb-i haclet

Eyle bu emr-i müşkili âsân
Beni itdürme kimseye minnet (yz: 4a)

Yukarıdaki şiirden sonra metne geçen şârih, Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd* ve *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eserleri hakkında kısa bilgiler içeren aşağıdaki bölümle³⁵ eserini sonlandırır:

“Şâhidî vilâyet-i Menteşâda Muğla-nâm kaşabadandır müfessir ü muhaddis ü Mevlevî ve şârih-i kitâb-ı Mesnevî olup her cildinden yüzer beyit intihâb idüp her birini beşer beyitle şerh itmiş nâmını Gülşen-i Tevhîd koyup zemînini bir hoşça tarh itmiş andan mâ 'adâ beyne 'n-nâs maqbûl ve ta 'lîm-i etfâle 'arûz-ı gayr-ı medhûl olan lügat dahı bunuñ te 'lîfidür haqq budur ki mu 'teber eserdür kavâ'id-i 'arûziyye min-vechin ol lügatde mü'eddâ ve mu 'teberdür.” (yz: 42a)³⁶

3.1. TUHFETÜ'L-İRFÂN'DA ŞERH EDİLEN BEYİTLER

Tuhfetü'l-İrfân, aruz ilminde bahr-i hezecin müseddes-i mahzûf yani *me fâ 'ilün me fâ 'ilün fe 'ülün* bahriyle yazılmış; *Tuhfe-i Şâhidî*'deki ilk 14 beytin şerhini içermektedir. Eser, bir makale konusunu aşacak şekilde geniş şerh içermektedir. Her beytinin yaklaşık 2 varak şerhinin yapıldığı eserde şerh edilen beyitler sırasıyla şunlardır:

me fâ 'i lün me fâ 'i lün fe 'û lün

Be-nâm-ı Hâlık u Hayy u tüvânâ
Qadîm ü Qâdir ü Bînâ vü Dâna

Senâ vü hamd ü şükr-i bî-nihâye
Sipâs u minnet-i bî-hadd ü gâye

Aña kim var idüp bu kâ'inâtı
Yaratdı hem memâtı hem hayâtı

Yoğ iken ol didi var oldı 'âlem
Hem itdi kudretiyle hâki Âdem

35 - Buradaki ifadeler Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde de geçmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 159. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> (Erişim: 29.07.2021).

36 - Günümüz Türkçesiyle: *Şâhidî, Menteşe bölgesinde bulunan Muğla şehrinde doğmuştur. Müfessir, muhaddis ve Mevlevî'dir. Bir Mesnevî şarihi olup, Mesnevî'nin her cildinden 100'er beyit seçilip her beytine 5'er beyitlik şerh yazdığı eserinin adını Gülşen-i Tevhîd koymuştur. Bundan başka halk arasında kabul bulan ve çocukların eğitimi için kusursuz bir aruz kitabı olan bir eseri (Tuhfe-i Şâhidî) daha vardır. Doğrusunu söylemek gerekirse hatırı sayılır ve güzel bir eserdir. Eserde aruzun kuralları da anlatılmaktadır.*

*Anuñ neslinden itdi enbiyâyı
Huşûşâ kim habîbi Muştafâ 'yı*

*Şalât eyle selâm ol şâha dâ'im
K'anuñla dîn-i İslâm oldı kâ'im*

*Dağı aşhâb u âline ki bunlar
Anuñ şer'ine oldılar musahhar*

*Pes andan soñra bil merhûm u mağfûr
Hudâyî ol kemâlâtıla meşhûr*

*Ki vâliddür bu muhtâc u gedâya
Ola rûhına rahmet bî-nihâye*

*Dağı ma'sûm iken cehd ile merhûm
Okutmuşdı luğâtler baña manzûm*

*Okıdum evvelâ Tuhfe-Hüsâm'ı
Mu'aşşar old'anuñla cân meşâmı*

*Dağı manzûm okıtdı çok luğâtı
İçürdi tab'uma âb-ı hayâtı*

*Şu resm'oldum luğât 'ilminde mâhir
Luğât kim bilmesem olaydı nâdir*

*Gedâ deh sâle olduğda Hudâyî
İdüp rihlet kodı dâr-ı beğâyî³⁷*

Musîb'in, şerhini neden sadece bu ilk 14 beyit üzerine yaptığı konusunda herhangi bir bilgi tespit edilemedi. Eserinin geri kalan kısmında bu konu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmayan yazmanın, tespit edilebildiği kadarıyla tek nüsha olması eserin tam hâlinin olup olmadığı konusundaki bilgileri nakıs ve yetersiz bırakmaktadır. Ancak Musîb'in bu iyimser şerh çabası, şerh kültürümüzün çeşitliliğini dikkatlere sunmaktadır.

3.2. TUHFETÜ'L-İRFÂN'DA YAPILAN ŞERHE DAIR

Tuhfetü'l-İrfân'da şerhe geçilmeden önce *el-kıı'atü fi bahri'l-hezeci'l-mahzûf* başlığıyla *Tuhfe-i Şâhidî*'de kullanılan vezinlerden biri olan bahr-i hezec müseddes-i mahzûf yani *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* bahrinin açıklaması yer alır. Önce yukarıdaki Arapça başlığı şerh eden şârih; “... ‘Arab bu bahrde vâkı'elfâz ile terennüm itdikleri için ıstılâh kılındı müseddes zamm-ı mîm ile tef'îl bâbindan ism-i mef'ûldür Türkçe altılanmış dimekdür bu bahriñ eczâsı bu maħalde altışar isti'mâl olduğü için müseddes dirler bu maħalde irâdı müsemmeden ihtirâz içündür el-mahzûf feth-i mîm ve zamm-ı zâl-i mu'ceme ile bâb-ı evvelden ism-i mef'ûldür Türkçe düşürülmüş dimekdür ...” (yz: 4b)³⁸ gibi ifadelerle hezec-i müseddes-i mahzûf bahrinin Arapça beyanını Türkçe karşılığıyla aktarır.

37 - Bekâ yerine “yokluk” anlamında “fenâ” olmalıdır.

38 - Günümüz Türkçesiyle: ...Arapçada bu bahirden meydana gelen kelimeler söylendikleri şekliyle ıstılah kılındı. Müseddes kelimesi mim harfinin ötreli okunuşu ile tef'îl babından ism-i mef'ûldür ve Türkçe “altılanmış/altılı” demektir. Bu bahrin en küçük hâlinde altışarlı kullanıldığı için müseddes derler. Bu durumda söylenmesi sekizliden sakınmak içindir. Mahzûf kelimesi mim harfinin fetha; zal harfinin ötreli okunuşu ile birinci baktan ism-i mef'ûldür. Türkçe “düşürülmüş” demektir.

Eserde metne geçilmeden önce aruzun tarihçesi, bahirleri, tef'ileleri ve taktî'leri hakkında kısa bilgiler sunulur. Şâhidî'nin kullandığı vezin hakkında bilgiler verilir:

“... Şâhidî merhûm tuhfesini buhûr-ı müsterekeden mütedâriküñ gayrında ve nedretle zebân-ı Derî'de müsta'mel Vâfir Kâmil Tavîl'e binâ idüp nazm eylemişdür ...” (yz: 5b)³⁹

Musîb'in şerhi, Şâhidî'nin beyitlerinin taktî'leri ve onların Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıkları üzerinedir. Musîb, kırmızı mürekkeple yazılmış beyit başlığıyla önce beyti yazar ve sonra *el-taktî'* diyerek beyti taktî'lerine ayırıp tef'ilelerini gösterir:

“Ki vâliddür bu muhtâc u gedâya/ Ola rûhuna rahmet bî-nihâye

El-Taktî' Ki vâliddür mefâ'ülün bu muhtâc u mefâ'ülün gedâya fe'ülün/ Ola rûhı mefâ'ülün na rahmet bî mefâ'ülün nihâye fe'ülün ...” (yz: 32b)

Tef'ilelere ayırdığı kelimeleri de *el-elfâz* diyerek Arapça-Farsça şekilleri ve Türkçe karşılığıyla aktarır ve beytin Türkçe şerhini yapar:

“... *el-elfâz ki kâf-ı 'Arabîyyenüñ kesri ve hâ-yı resmiyye ile harf-i ta'lil veya harf-i râbıt-şifat veya harf-i beyândur ...*

... *muhtâc zamm-ı mîm ve sükûn-ı hâ-yı hattî ile 'Arabîdür Türkîde istekli Fârisîde niyâz-mend dirler ...*” (yz: 32b)⁴⁰

Musîb, Şâhidî'nin beyitlerinin anlam şerhini yaparken önemli yahut fikriyle paralel gördüğü ayet, hadis ve Farsça beyitlerden iktibaslar yapar. Yapılan bu iktibaslarda istişhâd (delillendirme, kanıtlama) ve örnek-lendirme metotları uygulanmıştır:

Aşağıda rivâyet edilen hadis-i şerîfe uygun olarak Şâhidî'nin eserine “Besmele” ile başladığı ifade edilir:

“... *maḥşûl-i beyt nâzım-ı merhûm küllü emrin zî bâlin lem yubde' bismi'l-lâh fe hüve ebter*⁴¹ *mazmûn-ı münîfine ri'âyete bu beyt-i leṭâfet-nümûn u feşâhat-meşḥûni besmele-i şerîfe maḳâmında ibtidâ'-ı kitâba tahrîr idüp ...*” (yz: 12b)

Aşağıdaki örnekte “ki” kelimesinin şerhini yapan Musîb, Acem şairlerinin “çü” yerine “ki” kullandıklarını ifade eder. Bazen bu kelimenin Farsçada “ez” (-den,-dan) anlamında kullanılmasını Urfî-i Şirâzi'den alıntı yaparak aktarır:

“... *şu'arâ-yı 'Acem ba'z-ı ebyât ü terâkib içinde çü diyecek maḳalde ki dirler niteki vâḳi'dür*

Beyt

me fâ 'i lün fe 'i lâ tün me fâ 'i lün fe 'i lün

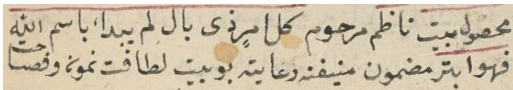
Tevellüdeş be-nihâd-ı şerîr-i dehr ân kerd

*Ki bâ-tabî'at-i âteş nüzûl-i İbrâhîm*⁴²

39 - Günümüz Türkçesiyle: *Merhum Şâhidî Tuhfe-i Şâhidî adlı eserini Derî Farsçasında* nâdir kullanılan aruzun Vâfir, Kâmil ve Tavîl daireleri üzerine bina edip yazmıştır.* *Derî Farsçası: “Sasanilerin dili olan Pehlevicenin, diğer adıyla Orta Farsçanın bir devamı olup; X. ve XI. yüzyıllarda büyük şair ve ediplerin yetişmesiyle gelişerek bir edebiyat ve bilim dili olmuştur.” Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, 30.

40 - Günümüz Türkçesiyle: *Kelimeler; ki, Arapça kâf harfinin kesreli okunuşu ve şekilce he harfinde oluşup sebep, bağlaç ve açıklama anlamındadır...*

... *muhtâc kelimesi, mim harfinin ötreli; ha harfinin harekesiz okunmasıyla Arapça bir kelime olup; Türkçede “istekli” anlamındadır. Farsçada ise “niyâz-mend” denir...*

41 - Doğrusu; *كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَفْطَعُ* şeklindedir. “*Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlanmayan her anlamlı iş, bereketsiz ve sonuçsuzdur*” anlamındadır. Süyûtî, *El-Fethü'l-Kebîr*, II, 303. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/> (Erişim: 31.07.21).

42 - *Nasıl ki İbrahim ateşe atıldığında ateş yok olduysa, onun doğumuyla birlikte dünyadaki kötülükler de yok oldu* anlamın-

gâh olur ez ma'nâsına isti'mâl olunur niteki bu beytiñ iki mışra'ında bile ki ez ma'nâsına olduğu zâhirdür ...” (yz: 26a)

Yazmanın ileride geniş bir çalışma olacağı düşünüldüğünden ve makale sınırını aşıyor olmasından yalnızca örnek bir beytin şerhi sunulmuştur. Aşağıda *Tuhfe-i Şâhidî*'nin 8. beytinin şerhi, Musîb'in şerh yöntemini göstermesi bakımından olduğu şekliyle transkribe⁴³ edilmiştir. Şâhidî'nin dedesi, babası, hocası ve hayatı hakkındaki tezkire mahiyetinde bilgiler içeren bu kısım, yapılan şerhin farklılığıyla da dikkatleri çekmektedir. Koyu yazılmış kısımlar metinde üstü kırmızı mürekkeple belirlenmiş ifadeleri temsil etmektedir.

3.3. TUHFETÜ'L-İRFÂN'DAN ÖRNEK ŞERH METNİ

Beyt

Pes andan soñra bil merhûm u mağfûr

Hudâyî ol kemâlâtıla meşhûr

(29b) *El-ıaktı' pes andan soñ mefâ'ülün ra bil merhû mefâ'ülün mu mağfûr fe'ülün Hudâyî ol mefâ'ülün kemâlâtı mefâ'ülün la meşhûr fe'ülün*

El-elfâz pes feth-i bâ-ı 'Acemî ve sin-i mühmele ile Fârisîdür bu makâmda soñra ma'nâsına isti'mâl olunmuşdur ez ân muqadder olmak vech üzre takdîri ez ân pesdür andan soñra ma'nâsına 'Arabîde ammâ ba'd yerine ya'nî mâ-vecebe 'aleynâyı edâdan soñra dimekdür Şâhidî merhûm pes lafzını ba'de'z-zikr andan soñra dimesi lafz-ı merkûmı tefsîr ü te'kid-i murâddur pes ma'nâ-yı hakîkî arddur muqâbili pîşdür ki ma'nâsı öñdür öñ ard diyecek yerde 'Acem pîş ü pes der soñra ma'nâsına isti'mâli mecâzendür arda olmağıla kafa ma'nâsına dahı isti'âre olunmuşdur ve öyle olsa ma'nâsına dahı gelür ki 'Arabîde fâ-yı cezâ'iyye ma'nâsınadur bu lafzuñ tafşîli bañr-i tavîlde pes yeter haylî bes öyle olsa pes mahallinde beyân olınacağdur

İnşâ'ülâhu te'âlâ bil kesr-i bâ-yı 'Arabiyye ile Türkîdür a'lem ma'nâsınadur ya'nî mâ-vecebe 'aleynâyı edâdan soñra sen bil dimekdür Türkîde emr-i hâzîrdur

Merhûm feth-i mîm ve zamm-ı hâ-yı hañtı ile 'Arabîde dördünci bâbdan ism-i mef'ûldür Türkçe esirgenlemiş dimekdür Fârisîde bahşâyende ma'nâsına vâv-ı harf-i 'atf bunda sâkindür

Mağfûr feth-i mîm ve sükûn-ı 'ayn-ı mu'ceme ile 'Arabîde bâb-ı sâniiden ism-i mef'ûldür Türkçe yarlıganmış ma'nâsına Fârisîde elf-i memdüde (30a) ve zamm-ı mîm ve sükûn-ı râ-yı mühmele ve kesr-i zâ-yı 'Arabiyye ile âmurzîde dirler

Hudâyî zamm-ı hâ-yı mu'ceme ve dâl-ı mühmele ve yâ-yı aşliyye ve yâ-yı sâni-i nisbet ile Fârisîdür Türkçe Hudâyî 'azze ve celle hazretine mensûb dimekdür ki Şâhidî merhûmuñ pederinüñ mahlasıdır Hudâyî'de olan yâ-yı sâni harf-i nisbetdür Hudâyî lafzında ihtilâf olunmuşdur ba'zılar basîtdür ba'zılar mürekkeb didiler lâkin hakq budur ki mürekkeb olan yâ ile Hudâyî'dür hudâyendeden zamm-ı aşli âyende-i hoddur kendi gelici ma'nâsına ya'nî vücûd maşharına gelici ve yâhûd be-nefse hârice gelici ya'nî be-zâta mevcûd olıcudur 'ilmîyye-i naql ile kâ'ide-i terkîb tağyîr olunup muzâfun ileyh takdîm olunmuşdur bu Hudâyî Te'âlâ kendi gelicilik şıfatıyla muttaşif olmağla 'ilm-i hâş kılınmışdur bu icmâlün tafşîli bañr-i evvelün ibtidâsında bi-mennihî te'âlâ gelür

Muhaşşıl-ı kelâm Hudâyî peder-i Şâhidî'dür ki ismi Şâlih'dür etvârı pesendîde-i 'âlem ve nazarı nâyâb bir 'azîz-i muhterem idi ki meşhûr-ı bi'l-kemâlât olup bâtını zâhirinden ma'mûr ihrâz-ı rütbe-i kuşbiyyet itmiş maskağ-ı re'si Mısr-ı Kâhire'dür nâzım-ı merhûm kuddisse sırruhû Gülşen-i Esrâr-nâm te'lifinde

da, Urfi-i Şîrâzî'den alınmıştır.

43 - Metinden alıntılanan kısımların tümünde yaygın transkripsiyon sistemi kullanılıp; İsmail Ünver'in “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” başlıklı çalışmalarında sunulan ilkelere uyulmaya çalışılmıştır. İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, (Ankara, 1993), 1/51-89.

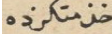
buyurur ki pederüm merhûm **Hudâyî'nün vâlidî** fakîr ü mücevvid ü fâzil u şecî' ü mücâhid ü 'âkil kimesne olup ol anda **Rûm-ili** kâfiristân olmağla ekseriyâ iklîm-i mezbûrda gazâyâ müdâvîm idi

İttifâken bir şeb semt-i garbde bir karye-i kâfire misâfir olup h'âba varmış esnâ-yı leyilde mânend-i ka-der (30b) bir **duhterînüñ** ahter-i bedr olup merkûmu h'abdan bî-dâr ve ba'de's-su'âl-i 'arz-ı hâle âgâz-ı güftâr idüp bu gice 'âlem-i menâmda hazret-i **Fahr-i Kâ'inât** 'aleyhi efzâlu's-şalâtu ve's-selâm ile Hazret-i **Şiddîk-ı Ekber** rağıya'l-lâhu te'âlâ 'anhu cenâblarını gördüm baña 'arz-ı îmân buyurdılar ben dahı ez dil ü cân kabûl ü iz'ân itdüm lâkin izhâra mecâl yokdur ki halâş-ı muhaldür pes senden ricâ iderüm ki beni kabûl idesin ve derhâl alup Mısr'a gidesin ve illâ rûz-ı kıyâmetde senden şikâyet iderem didükde gayret-i İslâm ile kıyâm idüp esb-i şabâ-refâtına süvâr olup ol vücûd-ı şerîfi redif idinüp Mısr'a vâsıl ve pîr-i rûşen-zamîr hânesine nâzil oldılar ammâ vaktâ kim peder ü mâder-i duhter bunlaruñ firârlarından haber-dâr olıcak bî-karâr olmalarıyla sû-be-sû cüst ü cû iderek Mısr'a karîb geldüklerinde 'azîz-i merkûm dahı istihbâr-ı mülâhazasıyla ol kenârda geşt-i güzâr iderken birbirlerine müşâdefe idicek mü'ârefe-i nîm-şebî ile bilişüp mezbûrın kerîmelerinden su'âl itdüklerinde 'azîz dahı vâkı'-i hâli beyân ve bunları alup hâne-i pîre revân oldı çünkü **duhter-i** peder ü mâder yine gördi bunlara düşnâm virüp hâşş-ı 'âmm başlarına üşicek bi'l-âhire kazâyâ rızâ ile huşûr-ı **kâdîye** varup hükümüne râzî olduğda **hâkim** vâlideyni def' (31a) ve **duhteri** 'azîz-i mezbûra şefi' idüp ol senede bir **veled-i** ercümendleri vücûda geldi ki sâlifü'z-zikr ismi **Şâlih** ve mahlaş **Hudâyî** didiler

Bir buçuğ sene zamân mürûrında vâlidesi cisr-i mevtden 'ubûr itdükde **vâlidî** merkûm **Şâlih**'i perverde idüp şöyle sa'y itdüğü **yedî yaşına** vardukda **hâfız-ı Kur'an** olup iki günde bir ezber-i **hatm-i şerîf** ider oldı **on yaşına** vardukda alup **Muğla**'ya getirdi anda **Seyyid Kemâl** dirler bir şâhib-i hâl 'azîz kimesne var idi ki aşlı Buğârâ'dan gelüp ol arada karâr itmiş idi pes **vâlid-i Hudâyî** ol **mahdûm-ı** Hudâyî li-ec-li'ta 'zîm **Seyyid Kemâl**'e teslîm itdüklerinde anlar dahı **veled-i ma'nevîlige** kabûl idüp âb-ı dehânların fem-i **Hudâyî**'ye ilkâ ve merâtib-i zâhir ü bâtınaya vuşûl ile nefes ve du'â buyururlar **ânen fe ânen âsâr-ı nuşq-ı Seyyid Kemâl** zuhûra gelüp pes çok gecmedin **peder-i Hudâyî** göçüp keder-i Hudâyî vâkı' olduğda vâlid-i ma'nevîsi **Seyyid Kemâl** işâretle def'-i celâl için mülk-i **'Acem**'e seyâhat-ı zâhirlerin ol havâlî-i mevâlîsinden kesb-i ma'rîfet ile ârâste ve bâtınların terbiye-i **Seyyid Kemâl'den** tahşil-i 'avârif ile pîrâste eyledükden soñra yine da'vet-i bâtînî-i **Seyyid Kemâl** ile Rûm'a gelüp ol hâlde **Fâtih-i** İstânbül Sultân **Mehemmed Hân** gâzî **tâbe serâhû** hazretleri (31b) serîr-i saltanat-ı 'Osmânîye cülûs buyurmuş olmağın vezîr-i rûşen-tebbîri **Mahmûd Paşa** 'avdet-i **Hudâyî'den** habîr olıcak **Pâdişâh-ı** Cem-câha ta'rîf ve şöhetine terğîb itmeleriyle da'vet olunup ve anlar dahı icâbet itmeleriyle **Pâdişâh-ı** 'âlem-penâh merkûmuñ şeref-i şöhetleriyle müşerref ve kelîmât-ı tayyibeleriyle muţayyeb olmağın **Hudâyî** merhûmdan niyâz idüp tarafımızdan bir şey' iltimâs buyuruñ biz de bir hidmetiñüzde⁴⁴ bulunmuş olalum diyü buyurmuşlar ol esnâda **Seyyid Kemâl'ün** fevti haberi vuşûl bulmağın 'azîz-i merkûm melûl olup **zâviye-i** Seyyid Kemâl kendüye i'tâ ve ol makâmda bir eser binâsı bâbında ricâ itmegin tevcîh buyurdukda varup binâ-yı türbeye ikdâm ve ba'de huşûlî'l-merâm hidmet-i cârûb-keşî ile iktifâ ve inzivâ' üzre iken **kerîme-i** Seyyid Kemâl **Şerife Şâliha**-nâm ahsenü'l-cemâl merkûm **Hudâyî'nün** ahvâlini pesendîd itmekle kendüye cüft ü helâl idinüp **be-luţfu'l-melikü'l-müte'âl** ibtidâ' vücûda gelen veledi **nâzım** merhûm oldı ki âb-ı rahîm nâmını **İbrâhîm** kodılar **târîh-i vilâdetleri sekiz yüz yetmiş beşdir** tahşil-i ma'ârif esnâsında **Şâhidî** mahlaş buyurmuşlardur ve rihletleri **toğuz yüz altmışa** karîb vâkı' olup **kağr-i** şerîfleri **Kara-hişâr-ı Şâhib**'de mürşidleri **Dîvânî** **Mehemmed Efendi** hazretleriniñ **kağr-i şerîfi** kurbındadır (32a)

Mezkûr **Seyyid Kemâl Şakâyık**'da mestûr ve nâs beyninde meşhûr ve kağr-i şerîfi Burusa'da Zeyniler nâm mevzi'de müte'ayyîn ve ma'mûr olan eş-Şeyh **Semsü'd-dîn Muhammed bin 'Alî el-Hüseynî en-Necârî**'ş-şehîr **be-Emîr Sultân** kudise sirruhû hazretleriniñ kız karındaşı oğludur ki târîh-i hicretten **sekiz yüz sene** mürûrında zuhûr idüp bunlar Burusa'da tavaţtun anlar Muğla'da temekkün itmişlerdür **rahme-hüma'l-lâhi te'âlâ** ve **kudise esrâhümâ ma'an**

Kemâlât cem'-i kemâldür **kemâl feth-i kâf-ı** 'Arabî ile maşdar-ı 'Arabîdür lügatde Türkçe bütün olmak ma'nâsına Fârisîde zamm-ı dâl ve râ-yı mühmele ile ve sükûn-ı sîn ve tâ ile **dürüst** dirler 'Arabîde bu ma'nâ-

44 - Metinde "hizmet" şeklinde yazılmıştır.

dan **tamâm** ile *dağı ta 'bîr iderler kemâl lafzı üç bâbdan ya 'nî naşara ve hasene ve 'ilm bâblarından maşdar-
dur bunda murâd 'ilm ü ma 'rifetde tamâm olmağdur lâkin kemâl iştilâh-ı ehl-i hikmetde şol şey'e dinür ki
nev' yâ zâtında -zâtında kâmil olursa kemâl-i evvel dirler- ve yâhûd şifâtında anuñla kâmil olur kemâl-i sâni
dirler -heyûlâ vü şûret nev' iyye kibr şifâtında kâmil olursa- 'ulûm-ı vesâ'ir fezâ'il-i 'âriza gibi*

Meşhûr feth-i mîm ve sükûn-ı sîn-i mu'ceme ile evvelki bâbdan ism-i mef'ûldür Türkçe bellü ma'nâsına
Fârisîde elif-i memdüde ile **âşikâr** dinür

Mahşûl-i beyt Pes andan sonra sen bil merhûm u mağfur/ Hudâyî ol kemâlât ile meşhûr ya 'nî mâ-ve-
cebe 'aleynâyı edâdan sonra sen bil fezâ'il ü 'irfân ile meşhûr-ı âfâk olan Hudâyî demekdür bu beyt beyt-i
sânîyemerhûndur.⁴⁵

45 - Günümüz Türkçesiyle: Taktî'; Pes andan soñ mefâ'ilün ra bil merhû mefâ'ilün mu mağfûr fe'ülün/ Hudâyî ol mefâ'ilün
kemâlâtı mefâ'ilün la meşhûr fe'ülün. Sözlük/Kelimeler: Pes kelimesi, Farça bâ harfinin fetha ile okunması ve noktasız sin har-
fiyle birlikte Farsça'dır. Bu andan sonra manasında genellikle ez ân ifadesinden sonra gelir ve Arapça'daki ammâ ba'd yani
üzerimize düşeni yerine getirdikten sonra anlamındadır. Merhum Şâhidî'nin pes kelimesini ondan sonra ifadesinden önce kul-
lanması ifadeyi sağlamlaştırma amacıyla. Pes gerçek manada art/son demektir. Ziddî pîş kelimesidir ve ön/ilk anlamındadır.
Acem pîş ü pes derken sonra anlamında kullanılması mecazîdir. Art olmasıyla bazen kafa/enşe manasında istiare olunmuş ve
öyle olsa manasına bile gelmektedir ki; Arapça şart bildirir. Bu kelimenin açıklaması tavil bahrinde pes yeter, hayli, bes, öyle
olsa ve pes anlamlarında açıklanacaktır.

İnşallâhu te'âlâ bil kelimesi Arapça bâ harfinin kesreli okunmasıyla birlikte Türkçe'dir. A'lem (bilmek) anlamında yani üze-
rimize düşeni yerine getirdikten sonra sen bil demektir. Türkçe'de emir kipindedir.

Merhûm kelimesi mim harfinin fetha; noktalı hâ harfinin ötreli okunmasıyla Arapça'da 4. baktan ism-i mef'ûldür. Türkçe
esirgenlemiş (korunmuş) demektir. Farsça'da bahşeyende anlamındadır. Bu kelimedden sonra ve bağlacı gelir.

Mağfûr kelimesi, mim harfinin fetha okunuşuyla harekesiz noktalı ayn (ğayn) ile Arapça'da 2. baktan ism-i mef'ûldür. Türkçe
yarlıganmış (günahı bağışlanmış) anlamındadır. Farsça'da medli elif; ötreli mim; harekesiz râ ve kesreli Arapça zâ harfinin
okunmasıyla âmurzîde denir.

Hudâyî noktalı hâ harfinin ötreli okunuşuyla noktasız dâl, aslı yâ ve ikinci nispet bildiren yâ harfiyle Farsça bir kelimedir.
Türkçe azze ve celle olan Allâh'a mensup anlamında olup; Şâhidî'nin babasının mahlasıdır. Hudâyî kelimesindeki ikinci yâ harfi
nispet bildirir. Hudâyî kelimesi hakkında bazıları yalın cümle bazıları ise birleşik cümle demektedir. Ancak doğrusu birleşik keli-
me olarak Hudâyî'dir. Farsça hudâyende ifadesi hod-âyende şeklindedir ve kendi gelici anlamındadır. Kelime, iki ismi yan yana
getirmekle yapılan terkip şeklindedir. Bu konunun tafsili 1. bahrin başlangıç kısmında ele alınacaktır.

Şâhidî'nin babasının adı Salih; mahlası ise Hudâyî'dir. Eşsiz tecrübeyle sahip ve çevresince beğenilen bir kişidir. Mısır Ka-
hire'de doğmuştur. Merhum Şâhidî, Gülşen-i Esrâr adlı eserinde babasının hayatı hakkında şunları söylemektedir: İstanbul'un
fethinden önce Babam Hudâyî'nin babası garip, Kur'ân'ı tecvidine göre okuyan, kâmil, cesur ve akıllı biri olup savaflara katıl-
an bir askerdi. Tesadüfen batıdaki bir köyde misafîr olup gecelediği vakit evin küçük kızı kendisini uykudan uyandırıp, 'bu gece
rüyamda Hz. Peygamber'i ve Hz. Ebu Bekir'i gördüm ve bana îmân etmemi salık verdiler, ben de kabul ettim' dedi. 'Senden beni
Mısır'a götürmeni istiyorum yoksa ahiret gününde senden şikâyetçi olurum' dedikten sonra onu alıp Mısır'a götürdü. Ancak her
yerde kızını arayan aile, onlarla Mısır'da rastladıktan sonra hep birlikte kadîya gitmeye karar verdiler. Kadî, kızın ailesinden
ayrılmasını ve Şâhidî'nin dedesine verilmesine karar kıldıktan sonra bir erkek çocukları dünyaya geldi. Adına Salih, mahlasını
da Hudâyî dediler. Bir buçuk sene sonra annesi vefat eden Salih'in eğitimi ve bakımıyla babası ilgilendi. 7 yaşına geldiğinde
Kur'an hafızı olup; iki günde bir hatmetmekteydi. 10 yaşına geldiğinde babası onu alıp Muğla'ya getirdi ve Buhara'dan gelen
Seyyid Kemâl adındaki bir hâl ehline emanet etti. Seyyid Kemâl onu manevi evlatlığına aldı. Kısa süre sonra babası da vefat eden
Hudâyî, üzüntü ve kederden kurtulması amacıyla S. Kemâl tarafından Acem'e (İran) gönderildi. Gerek S. Kemâl ve gerekse de
İran'da aldığı eğitimlerden sonra Anadolu'ya dönen Hudâyî, Fatih Sultan Mehmed'in veziri Mahmud Paşa tarafından saraya
davet edilmiş ve burada sohbetlerde bulunmuştur. Padişahın onun sohbetlerini beğendiği ve bir isteği durumunda onun hizme-
tinde bulunacağı kendisine iletilmiştir. Ancak aynı zamanda S. Kemâl'in ölüm haberini almıştır. İstanbul'dan ayrılan Hudâyî,
S. Kemâl'in kendisine hediye bıraktığı zaviyenin başına geçmiş ve burada hizmetlerde bulunmuştur. Bir gün inzivada iken, S.
Kemâl'in eşi Hudâyî'nin hâllerini beğenip onu kendine eş olarak kabul etmiştir. Bu izdivaçtan sonra 875 yılında İbrahim (Şâ-
hidî) adında bir çocukları dünyaya gelmiştir. Şâhidî, 960 yılına yakın bir tarihte vefat etmiştir. Kabri Afyon Karahisar'da olup;
mürşidi Dîvânî Mehmed Efendi hazretlerinin kabrinin yanında defnedilmiştir.

S. Kemâl meşhur bir zat olup; kabri Bursa'nın Zeyniler köyü civarlarındadır. Şemseddin Muhammed b. Alî el-Hüseynî en-Ne-
cârî hazretlerinin kız kardeşinin oğlu olup; 800 senesinde Muğla'da ikamet etmişlerdir.

Kemâlât kelimesi kemâl kelimesinin çoğuludur. Kemâl Arapça kâf harfinin fetha okunuşuyla Arapça bir fiildir. Sözlükte
Türkçe bütün olmak anlamındadır. Farsça'da dâl ve noktasız râ harfinin ötreli, sin ve tâ harfinin sessiz okunuşuyla dürüst derler.
Arapça'da bu anlamda tamam diye tabir edilir. Kemâl kelimesi 3 baktan yani nasara ve hasene ve 'aleme bablarından mastardır.
Ancak bu beyitte amaç ilim ve hünerde tamam olmak anlamındadır. Lakin kemâl kelimesi hikmet ehlinin istilâhına göre iki an-

SONUÇ

Ülkemiz sınırları dışındaki hemen her yazma eser kütüphanesinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir esere rast gelmek mümkündür. Edebiyat tarihimize ışık tutan bu yazma eserlerin çoğu araştırmacılar tarafından incelenmiş ve günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bazı dîvân şairlerinin kimlikleri ve eserleri ise hâlen keşfedilmeyi beklemektedir. Bu şairlerden biri de XVIII. yüzyıl dîvân şairlerinden Mehmed Musîb Efendi’dir (ö. 1754-755). Hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığımız şairin Kıbrıslı olduğu ve naiplik (kadı vekilliği) yaptığı anlaşılmıştır.

Bu makalede, Amerika New York Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi David Eugene Smith Koleksiyonu Ms. Or. 385 numarada tespit edilen Mehmed Musîb Efendi adına kayıtlı *Tuhfetü’l-İrfân* adlı eserin tanıtımı ve incelemesi yapılmıştır. Eserin 1720-21 tarihlerinden sonra kaleme alındığı ve müellif hattı olduğu görülmüştür.

Birden fazla dilin konuşulduğu ve zengin bir kültür yapısına sahip Osmanlı toplumunda ilk manzum sözlük çalışmalarının, Farsça-Türkçe şeklinde XV. yüzyılın başlarında yapıldığı görülür. Bu bağlamda Osmanlı edebiyatı te’lîf geleneği içerisinde büyük etki yaratan; Mevlânâ ve eserlerinin daha iyi anlaşılması adına yazılan Farsça-Türkçe manzum sözlük türündeki *Tuhfe-i Şâhidî*, hakkında yazılan şerh kitapları sebebiyle Türk leksikografisi için önemli bir yere sahiptir.

Tuhfe-i Şâhidî hakkında yazılmış şerh kitapları arasında bahsi geçmeyen *Tuhfetü’l-İrfân* adlı el yazması eserin ise; *Tuhfe-i Şâhidî*’nin ilk 14 beytinin şerhini içerdiği ve bu alana özgü yeni bir eser olduğu tespit edilmiştir. Müellif hattıyla yazılmış yazmanın iki ayrı eseri ihtiva ettiği görülmüştür. Eserin ilk bölümünde *Tuhfetü’l-İrfân* (1b-42a); ikinci bölümünde ise *Tuhfe-i Mîr* (42b-119a) bulunur. Her iki eserin de tamamlanmadığı görülmüştür.

Tuhfe-i Şâhidî üzerine yapılan manzum sözlük şerhlerinin genellikle müderrisler tarafından yapıldığı⁴⁶ ancak *Tuhfetü’l-İrfân*’ın ilmiye sınıfına mensup Mehmed Musîb Efendi tarafından yazıldığı ve eserin bu yönüyle diğer örneklerine göre farklılık arz ettiği görülmüştür.

Adının geçtiği tezkirelerde, Mehmed Musîb Efendi hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte iyi bir şair olduğu vurgulanmıştır. Aynı tezkirelerde pâkize-reftar şairin herhangi bir eserinden söz edilmemektedir. Bu incelemede Musîb’in, aslen Kıbrıs/Lefkoşalı olup Osmanlı’nın muhtelif bölgelerinde naiplik görevinde bulunduğu ve manzum sözlük şerhi türünde *Tuhfetü’l-İrfân* adında bir eserin olduğu tespit edilmiştir.

Musîb’in *Tuhfetü’l-İrfân* adlı eseri, *Tuhfe-i Şâhidî*’nin ilk 14 beytindeki kelimelerin Arapça, Türkçe ve Farsça filolojik açıklama ve karşılıklarıyla birlikte aruzun bahir, tef’ile ve taktî’lerinin izahlarını içerir. Bahr-i hezec mahzûf-ı müseddes yani *mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün* kalıbı ile ilgili bilgiler içeren eserde, beyitlerin bu tef’ileye göre taktî’lerine ayrılıp, taktî’ edilen kelimelerin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıklarının verildiği görülür.

Musîb’in şerh yöntemiyle ilgili olarak, kendi gözlem ve düşüncelerine yer verdiği; anlatılacak olan düşünceye paralel âyet, hadis, şiir vs. iktibasları yaptığı; istişhâd (delillendirme, kanıtlama) ve örneklendirme metotlarından yararlandığı; verilen örnek şerh metninde olduğu gibi biyografi ifadeleriyle yer yer şerhin dışına çıktığı görülmüştür.

lam içerir. Birincisi kişinin benliğinde ya da sıfatında kemâle erişmesi kâmil olması; ikincisi ise içi boş görünüşte kâmil olması (faydasız ilimler ve hastalıklı faziletler gibi) anlamındadır.

Meşhûr kelimesi mim harfinin fetha; noktasız sin harfinin sessiz okunmasıyla 1. babtan ism-i mef’ûldür. Türkçe belli anlamında olup; Farsça’da medli elif ile âşikâr denir.

Beytin neticesi; Pes andan sonra sen bil merhum ve mağfur Hüdâyî ki o kemâlât ile meşhur -yani üzerine düşeni yerine getirdikten sonra sen bil- fazilet ve irfan ile meşhur olan Hudâyî demektir. Bu beyit 2. beyit ile bağlantılıdır.

46 - Öz, *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, 51.

Bu çalışmada Musîb Efendi'nin ilk kez tespit edilen şiirleriyle birlikte edebî kişiliği ve hayatı hakkında bilgiler sunuldu. Ayrıca kaynaklarda herhangi bir eserinin varlığı bilinmeyen şairin *Tuhfetü'l-İrfân* adlı manzum sözlük şerhi türündeki eseri tespit edildi. Tespit edilen bu eserin *Tuhfe-i Şâhidî* ve şerhleri hakkındaki eserlere kaynaklık etmesi ve bu bağlamda yapılacak olan leksikografi çalışmaları adına katkı sunması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn. *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, haz. Furkan Öztürk. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58902,tezkire-i-silahdar-zadepdf.pdf?0> (Erişim: 20.05.2021).
- Ece, Selami. *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*. Erzurum: Eser Basım Yayınları, 2015.
- Ece, Selami. *Hüsnüne Aşk Olsun*. Erzurum: Eser Basım Yayınları, 2017.
- Esrâr Dede. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2018.
- Gümüş, Zehra. “Pîrî Paşa-Zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî el-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Tuhfe-i Mîr”. *Turkish Studies*, 2/3, (2007), 296-312.
- Hakverdioğlu, Metin. *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Dâmât İbrâhîm Paşa'ya Sunulan Kasîdeler (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Horata, Osman. “Mevlânâ ve Divân Şairleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı I*, (1999), 43-56.
- Hüseyin Râmiz. *Âdâb-ı Zurâfâ*, haz. Sadık Erdem. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- İmamoğlu, A. Hilmi. *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Tarih Boyunca Türkler ve Farsça; Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri”. *Kırıkkaile Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, (2013), 6-15.
- Kılıç, Atabey. “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”. *Turkish Studies*, 2/4, (2007), 516-548.
- Levend, A. Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1960.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mustafa Ali, Gelibolulu. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> (Erişim: 29.07.2021).
- Öz, Yusuf. *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.
- Öz, Yusuf. *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Özkaya, Yücel. *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Soyçekiç, Serap. “Nâdîde Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî'si”. *Turkish Studies*, 4/4 (2009), 906-921.
- Süyûtî, *El-Fethü'l-Kebîr*. II, 303. <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/> (Erişim: 31.07.21).
- Şahin, Hatice. *Şeyh İmâm el-Bardahî Câmî 'ü'l-Fürs I (İnceleme-Metin)*. Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü: Turkish Sources, 2006.
- Şentürk, A. Atillâ- Kartal, Ahmet. *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Tanyıldız, Ahmet. *Mes'ûd Lutfî Efendi Tuhfe-i Lutfî (Türkçe-Farsça Manzum Sözlük)*. İstanbul: Akademik Yayınları, 2013.
- Ünver, İsmail. “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*. (1993), 1/51-89.
- Yaşın, Mehmet. *Diller ve Kültürler Arası Bir Edebiyat İncelemesi: Kıbrıs Şiir Antolojisi*. İstanbul: Adam

Yayınları, 2005.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Yazar, Sadık. “Tuhfe-i Şâhidî’nin Osmanlı Telif Geleneğindeki Etkisine Farklı Bir Örnek: Hatîb’in Hîbetü’l-Vehhâb’i”. *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2, (2020), 97-131.

Yılmaz, Ozan. “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9 (2007), 271-304.

Zararsız, Şeyma Nur. *Tuhfetü'l-Mülûk (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

EXTENDED ABSTRACT

The works written in Ottoman Turkish since the foundation of the Ottoman Empire shed light on our literary history and culture as well as our history. The historical documents for Anatolian culture, these manuscripts have spread to various libraries around the world. It is vital for our classical Turkish literature history to discover these manuscripts and to translate them into modern Turkish. This research aims to contribute to the dictionary and scholium studies in our literary history of *Tuhfet-al Irfan*, which was introduced in this research and had been discovered in a library abroad.

The first dictionary studies and the scholium on them made by literary scholars in the Ottoman Empire, which was a bilingual society, are considered valuable in terms of lexicography and they contribute to the dictionary studies related to Persian teaching even today. In this context, a Persian-Turkish verse dictionary, *Tuhfe-i Shahidi*, about which nearly 60 scholium had been written in our literary history, is accepted as a pioneering work for dictionary studies written after him. This work was written by Ibrahim Shahidi Dede (d. 1550) so that the *Mathnawi* of Rumi can be understood better in 1514. It was found that the work named *Tuhfet-al Irfan*, name of which is not mentioned in the scholium books written about *Tuhfe-i Shahidi*, contains the commentary of the first 14 couplets of *Tuhfe-i Shahidi* and is a new work specific to this field.

We found that *Tuhfet-al Irfan* is in the David Eugene Smith Collection of New York Columbia University Rare Book and Manuscript Library in the USA, number of Ms. Or. 385, and the manuscript is considered to be written between the years 1720-21 and 1754-55. The work, which does not have another copy and was written by the author himself, is incomplete. In the manuscript written in naskh style, red and black ink was used. The author is Mehmed Musib Efendi from Nicosia, Cyprus (d. 1754-55).

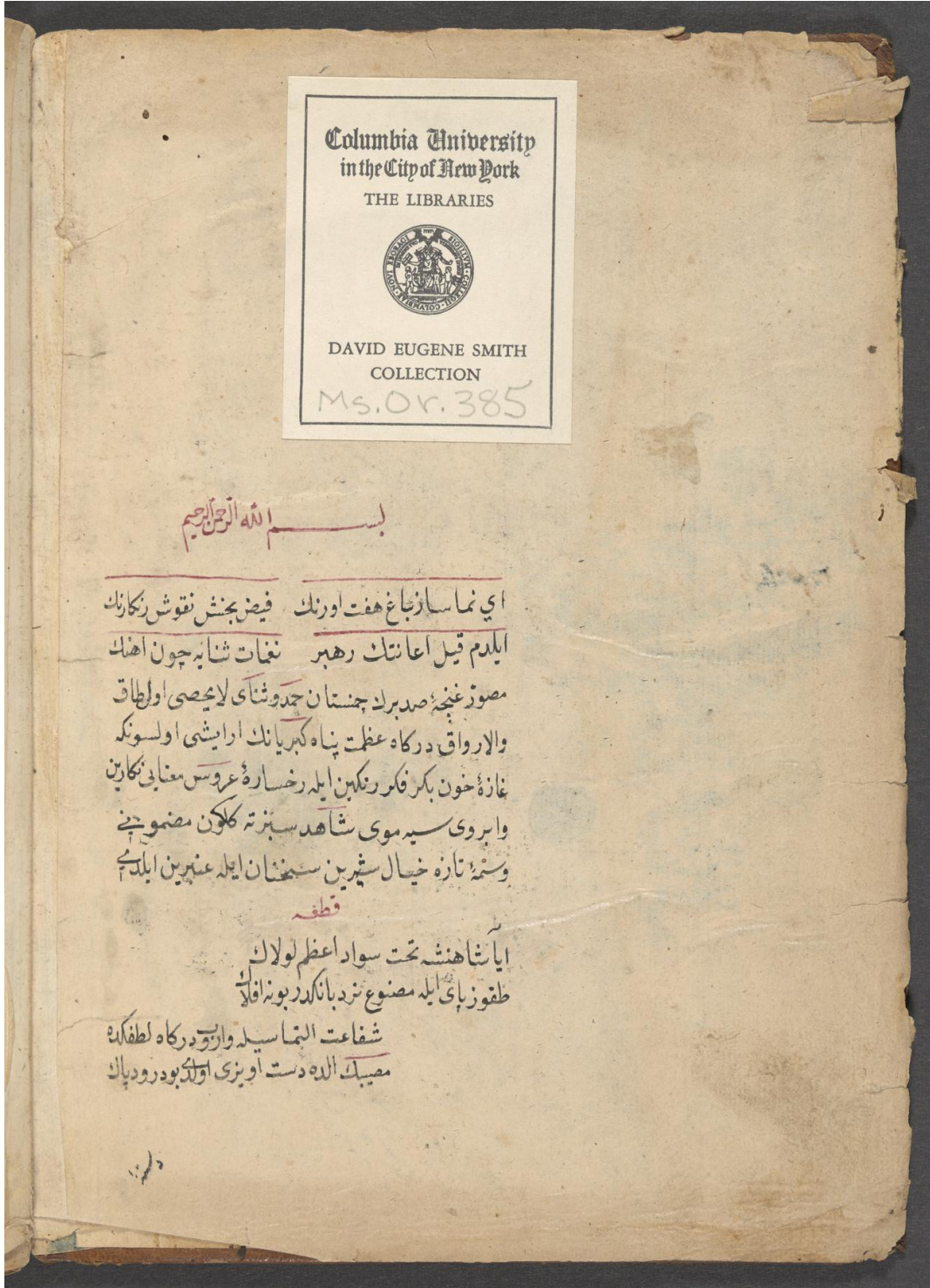
The 18th century is considered the most productive period in terms of poetry and poets in the history of classical Turkish literature. In this century, when great diwan poets such as Nedim and Sheikh Galib lived, the literary man named Mehmed Musib Efendi also lived, who was both a naip (assistant of kadi) and a diwan poet. There is not much information about Musib Efendi in the tazkiras in which his name was mentioned survived until today. On the other hand, in the same tazkiras, it was stated that the poet was a master in poetry and perfect in science. This research presents the literary personality of Musib Efendi and his poems that have not been mentioned anywhere before. It was found that Musib Efendi, who was also an expounder, has a work called *Tuhfet-al Irfan* similar to *Tuhfe-i Shahidi* scholium.

Our research has so far revealed that Musib Efendi was an assistant of kadi in various regions of the Ottoman Empire, a diwan poet who is good at Arabic and Persian, and after 1721, he got married and settled in Cyprus. We deduced this information through his own expressions in the preface of *Tuhfet-al Irfan*, his only work discovered so far. The autobiographical information in the preface and the chapters of poetry not found elsewhere provide information about Musib Efendi and his understanding of art. All these data are presented in the research under the poet's biography.

Tuhfet-al Irfan is a verse dictionary scholium containing the philological explanation of the words in the first 14 couplets of *Tuhfe-i Shahidi* and the explanation of bahir, tef'ile and taktis of Arabic prosody. In this scholium, the Turkish definition of the words in these first 14 couplets and their Arabic and Persian meanings are given. Musib Efendi sometimes goes beyond the scholium and conveys the parallel or opposite ideas to his readers using the methods of proof and exemplification often seen in the commentary studies. The verses, hadiths, aphorisms, and poems of famous poets he addresses give clues about the sources inspiring him and his world of imagination, as well as presenting different aspects of his work to the attention.

This research reveals information about Musib Efendi’s literary personality and life with his poems discovered for the first time. In addition, the poet’s work, titled *Tuhfet-al İrfan* written in the form of a verse dictionary commentary whose existence remained unknown in the sources, was discovered. We hope that this newly discovered work will be a source for the works related to *Tuhfe-i Shahidi* and its scholium and contribute to lexicography studies in this context.

EKLER

ناهدی ولایت منشاده مغله نام قصبه دندار مفسر و محنت
و مولوی و شایع کتاب شنوی اولوب همچو دندار یوز و بیست
انتخاب ایدوب هر بنی بشریتله شرح انمن نامی کاشن توحید
توبوب زینتی برخو شرح طرح انمن اذن ساعدین الناس بقول
و نعلیه اطفاله عرض غیر مدخول اولان لفظ دخی بونک تالیفی در
حق بود که مقبر اثر در نواعد عمر وضیه سن وجه اول لغت بود مقبر در
کلاف